

Pogány György

A dedikációkutatásról egy katalógus ürügyén

Az irodalomtudomány lassan-lassan önálló diszciplínává váló segédtudománya a dedikációkutatás. Eredendően a bibliofilek kezdték el a kérdéskör szisztematikus tanulmányozását, érthető okokból, hiszen a könyvgyűjtők elsősorban egyedi, csak az ő tulajdonukban meglévő könyveket szeretnének birtokolni, ezért népszerű körökben a kézműves kötéssel ellátott, az ex librisszel díszített vagy a tulajdonosi bejegyzéseket tartalmazó kötetek gyűjtése. És persze ebbe a körbe tartozik a dedikált példányok kedvelése.

Könyvaukciókon egyes dedikált kötetek már-már csillagászati áron kelnek el. Az árat több tényező befolyásolja. Értelemszerűen nagymértékben alakítja a dedikáló személy – író, tudós, politikus, vagyis a kötet szerzője – irodalom-, művelődés- vagy politikatörténeti jelentősége. Ebből következően hathat az aukción elért árra a divat vagy elegánsabban a korszellem, sőt a politika is: a kommunista időkben a hivatalos művelődéspolitikai igyekezett például *Lenin* műveit magasabbra értékelni, mint többek között sok más szerző mellett *Krúdy Gyuláét*. Ugyan nem dedikált kötet volt, de jól jellemzi mindezt az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1974-ben megrendezett 8. könyvaukciója, ahol *Lenin A burzsoá és a proletár demokráciáról* című, 1919-es füzeté éppen csak elkel a 100 Ft-os kikiáltási áron, *Krúdy A cirksuszkeirály* című kötete viszont 50 Ft-ról indulva 220 Ft-ért talált új tulajdonosra. Akkoriban sok ortodox balos, akik a könyvárveréseket burzsoá csökevénynek tartották és mint ilyent elleneztek, kérdezte, jó-e a szocializmus ügyének, ha nyilvánvalóvá válik, hogy *Lenin* éppen csak elkel 100 Ft-ért, a sokáig gyanús *Krúdy*ért viszont nem sajnálnak az emberek kétszer annyi pénzt sem.

Befolyásolja az anyagi értéket ezeken túl az is, hogy kinek szól a dedikáció; nyilván magasabb lesz az ár, ha az ajánlás címzettje is rangos személy. Hozzájá-

mul ehhez, hogy mennyire ritka vagy gyakori az illető dedikációja, mint ahogyan az is befolyásolja az anyagi értéket, hogy a dedikáció milyen terjedelmű, esetleg csak pár szavas sztereotíp szöveg vagy ellenkezőleg, hosszú, személyes hangú bejegyzés, netán vers vagy rajz stb.

A dedikáció imént felsorolt elemei kötődnek a bibliofiliához, az elmúlt néhány évtizedben azonban az irodalomtörténet is egyre inkább felfigyelt az ajánlások jelentőségére. *Lengyel András* két évtizeddel ezelőtti írásában rendszerezte a dedikációkutatást¹. Felfogása szerint a dedikáció irodalomtörténeti forrás, a dedikálás aktusa és a kötet elküldése a pályatársnak, netán a mecénásnak vagy a befolyásos személynek, például kritikusnak, szerves része az irodalmi életnek, annak egyik rituáléja, „A szerző (dedikáló) ezzel megtiszteli a megajándékozottat, kifejezi viszonyát hozzá, gesztust gyakorol.”² Az ajánlás ebből következően jellemzi a szerző és a dedikáció címzettje közötti viszonyt és a dedikáció ennek a gyakran összetett, bonyolult kapcsolatnak tárgyasult, megfogható dokumentuma. De alkalmas lehet a szerzői ajánlás életrajzi tények vagy a kötet megjelenési adatainak pontosítására, vagyis egyúttal fontos filológiai adalék.

Lengyel András rendszerezésében azonban az egyedi dedikációk vizsgálatánál fontosabbnak tartja a dedikációsorozatok tanulmányozását, amelyeknek két típusa lehetséges. Az egyik eset a dedikáló szerző összes fennmaradt, vagy inkább hozzáférhető ajánlásának elemzése. Persze abszolút teljesség nem érhető el, a könyvek szétszóródnak, elkallódnak és egyébként is roppant nagy munkával, közgyűjtemények és magánkönyvtárak tucatjainak, százainak feltárása szükséges hozzá. Ennek ellenére időről időre jelennek meg kisebb-nagyobb összeállítások. A műfaj kiemelkedő példája *Bíró-Balogh Tamás* munkája, a *Radnóti* dedikációit összegyűjtő kötet.³ Szerényebb katalógus *Kelecsényi László* összeállítása.⁴

A másik típus az egy-egy írói, tudósi könyvtárban fennmaradt dedikációk elemzése. Ez kétségtelenül könnyebb, jobb forrásadottság mellett folytatható, hiszen szerencsére számos hagyatékkönyvtár maradt fenn, akár közgyűjteményben, akár a család, az örökösök féltő gondozásában, így lényegesen könnyebben, egyszerűbben lehet vizsgálni az adott személynek küldött dedikációkat.

E típus nagyszerű példája jelent meg a közelmúltban. *Febér Zoltán József* a kivételesen hosszú életű költő, *Takáts Gyula* (1911–2008) könyvtárában található dedikált könyvek katalógusát tette közzé. A kutatás Takáts Gyula esetében szerencsés helyzetben van. A költő végrendeletében házáat és benne könyvtárát, levelezését szeretett városára, Kaposvárra hagyta, ahol 2010 óta működik a Takáts Gyula Emlékház.

Takáts Gyula bensőséges viszonyt ápolt könyveivel, melyről egyik esszéjében⁵ részletesen is beszámolt. A költő nem volt bibliofil a szó hétköznapi értelmében, mint írta, nincs könyvtára, csak könyvei vannak. A könyvtár létesítéséhez ugyanis nem elég a „csodatevő szeretet, de – szerénykedett – szakszerűség és nem csekély anyagi alap is szükséges. E két utóbbit a könyvek irán-

ti vonzalmamon kívül mindig nélkülöztem.”⁶ Ennek ellenére figyelemre méltó, mintegy négyezer-ötszáz kötetes bibliotéka tulajdonosának mondhatta magát. A gyűjtemény egyébként többgenerációs értelmiségi könyvtár volt, alapját az a pár száz kötet képezte, amelyet még nagyapja, illetve apja vásárolt. Takáts – bár jelentek meg prózai kötetei is – elsősorban költő volt, ezért érthető módon szisztematikusan gyűjtötte a versesköteteket, mint írta esszéje írásakor, 1960-ban „legkedvesebb könyveim közé tartozik az a nagyszámú verseskötet, amely a mai magyar líra talán csaknem minden számottevő alkotását tartalmazza, 1930 óta gyűltek.”⁷ Gyűjtötte, vagyis nem egy esetben vásárolta, de elsősorban pályatársai dedikált példányaiból tevődött össze a – maradjunk mégis a költő által elvetett terminusnál – könyvtár.

A bibliotéka könyveinek mintegy negyede, 1289 tomos Takátsnak dedikált, akad továbbá tizenöt olyan kötet is, amelyben nem neki szóló ajánlás vagy ajánlékozási bejegyzés olvasható. A dedikációk elemzéséből jól megismerhető a költő irodalmi, kulturális kapcsolatrendszere, beágyazottsága, ismertsége. A dedikációkutatás az ajánlásoknak két válfaját különíti el, az egyik az úgynevezett gesztusértékű, a másik pedig a szakirodalomban meghonosodott terminológia szerint leíró-sűritő típus. Az előbbi csoportba tartozó ajánlások rövidek, nem tartalmaznak személyes szöveget, rendszerint sztereotip bejegyzések. A másik csoportba tartozók viszont a sztereotip elemeken túl mindig tartalmaznak egyéni, szubjektív elemeket, a találkozássra vagy a személyes kapcsolatokra is utal a bejegyzés szövege. Mindkét változatnak tartalmazni kell azonban az ajánlás címzettjét és a dedikáló nevét, ami persze sokszor nem a „hivatalos” név, a barátok, családtagok által használt becenév is lehet. *Heltai Jenő*t közeli barátai Jánosként emlegették, utalva arra, hogy ő írta *Kacsób Pongrác* népszerű daljátékának, a *János vitéz*nek verseit, és ő maga is élt ezzel a névvel, például János néven dedikálta *Csathó Kálmánnak Kis királyok* című 1949-es kötetét.⁸

Mint szó volt róla, a dedikációkutatás alapvető célja az írói kapcsolatrendszer feltárása. Ez persze akkor lenne igazán megbízható és vezetne valóban reális következtetésekre, ha rendelkezésre állnának a dedikáció címzettje által írt ajánlások is. Hiszen feltételezve hogy együttműködő és egyenjogú, szimmetrikus kapcsolatról van szó, akkor lényegében arányosnak kellene lenni az adok-kapoknak, vagyis elméletileg minden egyes dedikált kötetre kellene esni egy viszonzottnak. Néhány esetben megkísérrelhető e tétel negatív igazolása: például *Illyés Gyula* mindössze csak négy művét ajánlotta Takátsnak, ő viszont tizenegy könyvét küldte el, és míg Illyés meglehetősen sablonos szöveget írt, ő többnyire melegebb ajánlással látta el könyveit.⁹ Feltételezhető tehát az állítás, hogy aszimmetrikus volt kapcsolatuk, vagyis Takátsnak fontosabb volt Illyés, mint fordítva. A másik példa *Németh László*, akitől mindössze egy dedikált kötet található a bibliotékában ezzel a talányos szöveggel: „Takáts Gyulának, Somogyország Királyának igaz szeretettel és irigységgel: Németh László

Kaposvár, 1948. május.” (57. p.) Németh hagyatékában Takáts Gyulától négy ajánlást tartalmazó kötet található, így kijelenthető, hogy egyrészt a két alkotó kapcsolata meglehetősen felületes, jelentéktelen volt, de ezen belül is inkább aszimmetrikusnak tűnik.¹⁰

Persze sok, neki dedikált könyv szerzője esetében ő lehetett a fontosabb személy, hiszen nem egy pályakezdő költő juttatta el hozzá kötetét. Akadnak egyértelműen tisztelgő dedikációk is, ilyenek Takáts egykori gimnáziumi tanítványai, akik közül persze kiemelkedik *Fodor András*, a költő, akinek pályakezdését támogatta, később megbecsült pályatárs lett, bár Fodor sok évtizedes kapcsolatuk alatt végig egyfajta tanár-diák kapcsolatba helyezte viszonyukat. Negyvenhárom könyvét dedikálta Takátsnak, 256 levele maradt fenn és szőlőjében, Becehegyen is gyakori látogató volt. Takáts kapcsolatrendszerének sokszínű voltára világít rá, hogy ugyan elsősorban irodalmárokkal volt személyes, baráti kapcsolata, számos muzeológus, régész, például *László Gyula* is megkereste kötetével. László Gyulánál maradván, jól érzékelhető, hogy a kapcsolatrendszer hőfoka, tartóssága azért nem mérhető le egyedül a dedikációk számán. Fontos szempont a levelezés is, Fehér Zoltán József megadja a hagyatékban fennmaradt levelek számát is. Nos, László Gyula régész professzor mindössze hat kötetét dedikálta Takátsnak, de hetvenegy hozzá írt levele maradt fenn, ami meglehetősen intenzív kapcsolatrendszerre utal. (Boldog idők, amikor még tollal vagy írógéppel papírra írták üzeneteiket az írók és így fennmaradtak! Ma az internet korában milyen forrásanyag áll majd rendelkezésre?) És van még egy harmadik elem is, ami Takáts kapcsolati hálóját reprezentálja: a *Bacchus könyve*. A költő az 1970-es években becehegyi szőlőjében kezdte vezetni *Irodalmi pincészek* alcímű kötetét, melybe a meghívott barátok jegyezték be gondolataikat. László Gyula Becehegyen is megfordult, mint tanúsítja a vendégkönyv hasonló kiadása.¹¹ Számos képzőművész barátja is volt (*Martyn Ferenc, Würtz Ádám*) – egyébként maga Takáts ifjan festőnek készült és nem kisebb géniusz, mint *Rippl-Rónai József* igyekezett pályáját egyengetni.

Igazán közeli és egyenrangú barátságot a nagyjából vele egyidős alkotókkal, *Jékely Zoltánnal, Vas Istvánnal, Rónay Györggyel, Kiss Tamással, Képes Gézával, Csorba Győzővel, Tatay Sándorral, Weöres Sándorral* tartott, ezt bizonyítja az általuk küldött kötetek nagy száma, a dedikációk személyes hangja és kiterjedt levelezésük. Mellettük az a nemzedék is komoly szerepet töltött be kapcsolati hálójában, amely egyfajta mesterének tekintette őt, mint például *Bertók László* vagy *Tüskés Tibor*.

A Takáts-filológia és biográfia feladata lesz tisztázni azokat a kérdéseket, amelyek egyes írók hiányát vagy inkább teljesen felületes kapcsolatuk okát próbálják kideríteni. Többek között *Mészöly Miklós, Mezey Katalin, Parti Nagy Lajos, Szabó Magda* is csak egy kötetet küldött és *Tamási Áron* is csak egy, *Zöld ág* című munkáját ajánlotta neki, meglehetősen sablonos szöveggel: „Takáts Gyulának / szeretettel és barátsággal / Tamási Áron / 1948. XII. 1.” (58. p.)

Mindezek és sok más eset is alapos irodalomtörténeti vizsgálódásra érdemes. Az viszont a dedikációkutatás terrénuma lehet, hogy magyarázatot lehessen találni a nem túl gyakran, de azért előforduló kétszeres dedikálásra. Kézzenfekvő magyarázat lehet persze az, hogy az illető elfelejtette, miszerint már küldött Takátsnak a kötetből. Ilyen eset lehet *Albert Zsuzsáé*, aki *Posta a mából* című kötetét 1999 karácsonyán, majd 2000 márciusában is majdnem azonos szöveggel küldte el. Nem lehet ilyen egyszerűen magyarázni *Dankó Imre* esetét. A tudós muzeológus a munkásságát feltáró bibliográfia mindkét példányát 1997. január 22-ei dátummal és majdnem azonos szöveggel küldte el. *Kerék Imre* költő rendszeresen dedikálta köteteit, intenzív levelezést is folytatott, *Poéták: Csoda-nyelvek* című kötetét 1995 júniusában először csupán gesztusértékű, sablonos ajánlással juttatta el, majd ugyanazzal a dátummal a leíró-sűritő típusba sorolható, szubjektív elemeket tartalmazó szövegű példányt is ajándékozott.

Még lehetne sorolni a különböző példákat, de talán ezek is bizonyítják a dedikációkutatás jelentőségét az írói mikro- és makrokörnyezet mélyebb megismerésében. Fehér Zoltán József kötete nagyszerű hozzájárulás a formálódó diszciplína megismertetéséhez.

Jegyzetek

1. Lengyel András: *A dedikáció-kutatás lehetőségei*. = Irodalomismeret, 12. évf. 2001. 1–2. sz. 67–71. p. <http://www.c3.hu/~iris/01-1/lengyel.htm> (2021.07.30.)
2. Uo.
3. Bíró-Balogh Tamás: *Könyvvel üzenek neked. Radnóti Miklós dedikációi*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2016. 380 p.
4. *Krúdy Gyula kéziratai*. Gyűjt. és összeáll. Kelecsényi László Budapest, Múzeum Antikvárium, 2. bőv., jav. kiad., 2003. 47 p.
5. Takáts Gyula: *Könyvek, könnyeim*. In: Takáts Gyula: *Egy keretre emlékezve. Művek és mesterek között*. Digitális Irodalmi Akadémia, 2010. [Forráskiadás]. Eredeti kiadás: Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1971. 381 p. https://reader.dia.hu/document/Takats_Gyula-Egy_keretre_emlekezve-611 (2021.07.30.)
6. Uo.
7. Uo.
8. A kötet a tulajdonomban van.
9. Illyés Gyula könyvtárának mintaszerű katalógusát Takács Mária állította össze, a könyvek leírása mellett közölte az esetleges dedikációk szövegét is. Takács Mária: *Illyés Gyula könyvtára*. – 1. kötet. Szekszárd, Wosinszky Mór Megyei Múzeum, 1999. 500–502. p.
10. Gál Mihály: „*A nemzet lelkiismeretének*”. *Németh László dedikált könyvtára*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012. 262–263. p.
11. Takáts Gyula: *Bacchus könyve. Becehgyi emlékek*. Kaposvár, Berzsenyi Könyvkiadó, 2006. 127 p.